

Божик Л. В.

Б76 Українська мова. 4-й клас. I семестр (за підручником М. С. Вашуленка, С. Г. Дубовик, О. І. Мельниченко) / Л. В. Божик. — Х. : Вид. група «Основа», 2017. — 206, [2] с. — (Серія «Початкова школа. Мій конспект») ISBN 978-617-00-3079-5.

Посібник містить орієнтовне календарно-тематичне планування та розробки компетентнісно орієнтованих уроків української мови у 4-му класі (I семестр), складені відповідно до вимог оновленої навчальної програми (у редакції 2016 р.), Орієнтовних вимог до оцінювання навчальних досягнень учнів 1–4-х класів (Наказ МОН від 19.08.2016 № 1009) за підручником Захарійчук М. Д., Мовчун А. І. (К. : Видавництво «Грамота», 2015).

Зміст конспектів уроків дібраний із метою формування в учнів *предметних компетентностей* (формування мовних знань та вмій; формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності) та *ключових компетентностей*, зокрема: *комунікативної* (здатність успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування; пізнання навколишнього світу; розв'язування життєво важливих завдань); *соціальнокультурної* (загальнокультурний розвиток учнів; адаптація їх до життя в певному соціальному середовищі; громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання); *уміння вчитися* (здатність організовувати свою навчальну діяльність; формування почуття відповідальності за виконане завдання; готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорювальних питань, обґрунтовувати її), а також *інформаційної, громадянської, здоров'язбережувальної* компетентностей.

Задля зручності використання всі розробки розміщено на окремих аркушах. Поля для записів дадуть змогу вчителю, користуючись запропонованим у посібнику матеріалом, скласти власні плани-конспекти уроків курсу.

Для вчителів початкової школи.

УДК 37.016

ЗМІСТ

Орієнтовне календарно-тематичне планування	6
Мова і мовлення	9
Урок 1. Мова — скарбниця історії народу	9
Урок 2. Безперервне поповнення словникового складу мови. Старі й нові слова в мові. Вимова і написання слова <i>аеропорт</i>	12
Урок 3. Культура мовлення і спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях. Дотримання правил мовленнєвого етикету, культури спілкування	16
Текст	20
Урок 4. Закріплення поняття про будову текстів різних типів (<i>опис, розповідь, есе</i>). Тема і мета висловлювання. Заголовок. Вимова і написання слова <i>футбол</i>	20
Урок 5. Поділ тексту на частини, складання плану за допомогою вчителя та самостійно. Спостереження за роллю абзаців. Визначення теми висловлювання у текстах, формулювання основної думки	25
Урок 6. Робота з деформованим текстом: виявлення відсутніх абзаців, переставлення частин тексту, вилучення речень, що не відповідають темі, додавання кінцівки (<i>заключного речення</i>)	29
Урок 7. Знаходження та інтонаційне виділення у реченнях тексту (<i>монологічного і діалогічного</i>) слів, найважливіших для висловлення думки. Спостереження над засобами зв'язку речень у тексті. Лексичні засоби для зв'язку речень у тексті	34
Урок 9. Текст-опис. Вправи на порівняння художнього і науково-популярного описів	38
Урок 10. Складання художніх та науково-популярних описів. Обговорення своїх письмових робіт у парах, невеликих групах; відзначення позитивних сторін роботи, висловлення порад щодо їхнього доопрацювання	42
Урок 11. Спостереження за особливостями змісту та побудови тексту-міркування: наявність певного твердження, доказів та висновків. Визначення теми висловлювання у текстах-міркуваннях, формулювання основної думки. Вимова і написання слова <i>температура</i>	46
Урок 12. Побудова тексту-міркування, добирання переконливих доказів, формулювання висновку	50
Урок 13. Вправлення у написанні замітки до стіннівки	53
Речення	56
Урок 15. Повторення й узагальнення вивченого про види речень за метою висловлювання, про головні та другорядні члени речення. Розділові знаки в кінці речень. Інтонаційно правильне читання речень, різних за метою висловлювання, окличних речень. Вимова та написання слова <i>океан</i>	56
Урок 17. Встановлення зв'язку слів у реченні. Визначення, за допомогою чого пов'язуються слова (<i>за допомогою закінчень і прийменників, тільки закінчень</i>). Поширення речень словами та словосполученнями. Складання речень за зразком та схемою. Відновлення змісту деформованих речень. Вимова та написання слова <i>трамвай</i>	60
Урок 18. Поняття про однорідні члени речення. Граматичні питання до однорідних членів речення. Спостереження за вживанням речень з однорідними членами в тексті. Кома при однорідних членах речення	64

Урок 19. Головні та другорядні члени речення. Поєднання однорідних членів речення за допомогою інтонації, сполучників. Інтонація перелічування та протиставлення. Вимова і написання слова <i>гардероб</i>	68
Урок 20. Складання речень з однорідними членами, поширення їх залежними словами; використання речень з однорідними членами у побудові текстів. Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових ситуаціях. Вимова і написання слова <i>кілометр</i>	72
Урок 21. Узагальнювальний урок з розділу «Речення»	76
Слово. Значення слова. Частини мови	80
Урок 23. Повторення й узагальнення знань і вмінь про морфемну будову слова; розрізнення слів, що належать до гнізда спільнокореневих і форм одного з таких слів. Вимова та написання слів: <i>врівноваженість, наполегливість, справедливість, творчість</i>	80
Урок 25. Повторення й узагальнення знань і вмінь про лексичне значення слова. Спостереження за словами, що відповідають на питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? котрий? котра? котре? котрі? де? коли? як?</i> , а також за службовими словами, до яких не можна поставити питання (<i>і, та, на, від, але тощо</i>). Класифікація на групи слів, що відповідають на питання різних частин мови. Вимова і написання слова <i>дисципліна</i>	84
Урок 26. Розширення уявлень про лексичне значення іменника (<i>слова з абстрактним значенням: радість, сум, сміливість тощо</i>). Вживання іменників у прямому і переносному значеннях. Багатозначність окремих іменників. Український алфавіт. Вимова та написання слів: <i>врівноваженість, наполегливість, справедливість, творчість (продовження)</i>	88
Урок 27. Іменники-синоніми, іменники-антоніми. Спостереження за точним і влучним вживанням із ряду синонімів тих слів, що найбільше відповідають змістові. Робота зі словниками синонімів та антонімів. Вимова і написання слова <i>оптимізм</i>	92
Урок 28. Рід іменників. Віднесення іменників до одного з родів. Змінювання іменників за числами. Вимова і написання слова <i>спільнота</i>	96
Урок 29. Змінювання іменників за відмінками. Формування умінь ставити іменники у початкову форму. Використання орфографічного словника для перевірки закінчення іменників чоловічого роду з основою на приголосний у родовому відмінку. Вимова і написання слова <i>держава</i>	100
Урок 30. Зміна приголосних [г], [к], [х] на [з], [ц], [с] перед закінченням <i>-і</i> в іменниках різного роду. Правопис іменників, у яких відбулося це чергування. Вимова і написання слова <i>шеренга</i>	104
Урок 31. Спостереження за явищами чергування кореневих [і] з [е], [о] в окремих іменниках жіночого та чоловічого роду з основою на приголосний. Правопис іменників, у яких відбулося це чергування	108
Урок 33. Правопис закінчень іменників жіночого роду на <i>-а</i> в родовому відмінку однини з основою на твердий і м'який приголосний та на [ж], [ч], [ш]	112
Урок 34. Правопис закінчень іменників жіночого роду в орудному відмінку однини: закінчення <i>-єю</i> в іменниках з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-єю</i> в іменниках на <i>-ія</i>	116
Урок 35. Правопис закінчень іменників чоловічого роду в орудному відмінку однини: закінчення <i>-ем</i> в іменниках з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-ем</i> в іменниках з основою на [й]. Вимова і написання слова <i>мізинець</i>	120
Урок 37. Практичне засвоєння правопису закінчень найуживаніших іменників чоловічого роду на <i>-ар, -яр</i> . Використання орфографічного словника для перевірки написання найуживаніших іменників чоловічого роду на <i>-ар, -яр</i>	124
Урок 38. Спостереження над паралельними закінченнями іменників чоловічого роду — назв істот у давальному та місцевому відмінках однини. Український алфавіт	127

Урок 39. Форми іменників жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини	131
Урок 41. Спостереження за закінченням іменників у множині (<i>таблиця відмінювання</i>). Вправи на вживання правильних відмінкових закінчень іменників у множині	135
Урок 42. Розвиток умінь правильно використовувати прийменники з іменниками в різних відмінках. Вимова та написання слова <i>тролейбус</i>	139
Урок 43. Вправи на вживання правильних відмінкових закінчень іменників у множині. Засвоєння літературних форм іменників у місцевому відмінку множини з прийменником <i>по</i>	143
Урок 44. Узагальнювальний урок з розділу «Іменник»	147
Прикметник	151
Урок 46. Розвиток умінь упізнавати прикметники в тексті. Спостереження за їхньою роллю в мовленні. Вживання прикметників у прямому та переносному значеннях	151
Урок 47. Прикметники-синоніми та прикметники-антоніми. Робота зі словниками синонімів та антонімів. Вимова та написання слова <i>життєрадісний</i>	154
Урок 49. Спостереження за вживанням прикметників у текстах різних стилів: художньому і науковому (<i>без уживання термінів</i>)	158
Урок 50. Родові закінчення прикметників. Розрізнення роду і числа прикметників у сполученні з іменниками	162
Урок 51. Змінювання прикметників за родами та числами у сполученні з іменниками	165
Урок 52. Визначення відмінків прикметників за відмінками іменників. Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових ситуаціях	169
Урок 53. Побудова сполучень слів і речень з прикметниками в різних відмінкових формах, введення їх у текст	173
Урок 54. Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в однині (<i>таблиця відмінювання</i>). Граматичне питання до прикметника у сполученні з іменником	176
Урок 55. Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в однині (<i>таблиця відмінювання</i>). Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових ситуаціях	179
Урок 58. Зіставлення закінчень прикметників з основою на твердий та м'який приголосний в однині. Виконання мисленневих ситуацій	183
Урок 59. Вживання <i>ь</i> перед закінченнями прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини	187
Урок 60. Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в множині (<i>таблиця відмінювання</i>)	191
Урок 61. Вживання відмінкових форм прикметників у множині. Правопис закінчення <i>-і</i> у називному відмінку множини (<i>вимова та правопис</i>)	195
Урок 62. Вимова і написання найуживаніших прикметників на <i>-ський, -цький, -зький</i>	199
Урок 63. Узагальнення і систематизація знань та вмінь з розділу «Прикметник»	203
Література та Інтернет-ресурси	207

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

№ з/п	Тема уроку	Дата
Мова і мовлення		
1	Мова — скарбниця історії народу	
2	Безперервне поповнення словникового складу мови. Старі й нові слова в мові. Вимова і написання слова <i>аеропорт</i>	
3	Культура мовлення і спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях. Дотримання правил мовленнєвого етикету, культури спілкування	
Текст		
4	Закріплення поняття про будову текстів різних типів (<i>опис, розповідь, есе</i>). Тема і мета висловлювання. Заголовок. Вимова і написання слова <i>футбол</i>	
5	Поділ тексту на частини, складання плану за допомогою вчителя та самостійно. Спостереження за роллю абзаців. Визначення теми висловлювання у текстах, формулювання основної думки	
6	Робота з деформованим текстом: виявлення відсутніх абзаців, переставляння частин тексту, вилучення речень, що не відповідають темі, додавання кінцівки (<i>заключного речення</i>)	
7	Знаходження та інтонаційне виділення у реченнях тексту (<i>монологічного і діалогічного</i>) слів, найважливіших для висловлення думки. Спостереження над засобами зв'язку речень у тексті. Лексичні засоби для зв'язку речень у тексті	
8	Урок розвитку зв'язного мовлення	
9	Текст-опис. Вправи на порівняння художнього і науково-популярного описів	
10	Складання художніх та науково-популярних описів. Обговорення своїх письмових робіт у парах, невеликих групах; відзначення позитивних сторін роботи, висловлення порад щодо їхнього доопрацювання	
11	Спостереження за особливостями змісту та побудови тексту-міркування: наявність певного твердження, доказів та висновків. Визначення теми висловлювання у текстах-міркуваннях, формулювання основної думки. Вимова і написання слова <i>температура</i>	
12	Побудова тексту-міркування, добирання переконливих доказів, формулювання висновку	
13	Вправляння у написанні замітки до стіннівки	
14	Контрольна робота: письмовий переказ	
Речення		
15	Повторення й узагальнення вивченого про види речень за метою висловлювання, про головні та другорядні члени речення. Розділові знаки в кінці речень. Інтонаційно правильне читання речень, різних за метою висловлювання, окличних речень. Вимова та написання слова <i>океан</i>	
16	Урок розвитку зв'язного мовлення	
17	Встановлення зв'язку слів у реченні. Визначення, за допомогою чого пов'язуються слова (<i>за допомогою закінчень і прийменників, тільки закінчень</i>). Поширення речень словами та словосполученнями. Складання речень за зразком та схемою. Відновлення змісту деформованих речень. Вимова та написання слова <i>трамвай</i>	
18	Поняття про однорідні члени речення. Граматичні питання до однорідних членів речення. Спостереження за вживанням речень з однорідними членами в тексті. Кома при однорідних членах речення	
19	Головні та другорядні члени речення. Поєднання однорідних членів речення за допомогою інтонації, сполучників. Інтонація перелічування та протиставлення. Вимова і написання слова <i>гардероб</i>	
20	Складання речень з однорідними членами, поширення їх залежними словами; використання речень з однорідними членами у побудові текстів. Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових ситуаціях. Вимова і написання слова <i>кілометр</i>	
21	Узагальнювальний урок з розділу «Речення»	
22	Контрольна робота: діалог (<i>усно або письмово</i>)	

№ з/п	Тема уроку	Дата
Слово. Значення слова. Частини мови		
23	Повторення й узагальнення знань і вмій про морфемну будову слова; розрізнення слів, що належать до гнізда спільнокореневих та форм одного з таких слів. Вимова та написання слів: <i>врівноваженість, наполегливість, справедливість, творчість</i>	
24	Урок розвитку зв'язного мовлення	
25	Повторення й узагальнення знань і вмій про лексичне значення слова. Спостереження за словами, що відповідають на питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? котрий? котра? котре? котрі? де? коли? як?</i> , а також за службовими словами, до яких не можна поставити питання (<i>і, та, на, від, але тощо</i>). Класифікація на групи слів, що відповідають на питання різних частин мови. Вимова і написання слова <i>дисципліна</i>	
Іменник		
26	Розширення уявлень про лексичне значення іменника (<i>слова з абстрактним значенням: радість, сум, сміливість тощо</i>). Вживання іменників у прямому і переносному значеннях. Багатозначність окремих іменників. Український алфавіт. Вимова та написання слів: <i>врівноваженість, наполегливість, справедливість, творчість (продовження)</i>	
27	Іменники-синоніми, іменники-антоніми. Спостереження за точним і влучним вживанням з ряду синонімів тих слів, які найбільше відповідають змістові. Робота зі словниками синонімів та антонімів. Вимова і написання слова <i>оптимізм</i>	
28	Рід іменників. Віднесення іменників до одного з родів. Змінювання іменників за числами. Вимова і написання слова <i>спільнота</i>	
29	Змінювання іменників за відмінками. Формування умій ставити іменники у початкову форму. Використання орфографічного словника для перевірки закінчення іменників чоловічого роду з основою на приголосний у родовому відмінку. Вимова і написання слова <i>держава</i>	
30	Зміна приголосних [г], [к], [х] на [з], [ц], [с] перед закінченням <i>-і</i> в іменниках різного роду. Правопис іменників, у яких відбулося це чергування. Вимова і написання слова <i>шеренга</i>	
31	Спостереження за явищами чергування кореневих [і] з [е], [о] в окремих іменниках жіночого та чоловічого роду з основою на приголосний. Правопис іменників, у яких відбулося це чергування	
32	Урок розвитку зв'язного мовлення	
33	Правопис закінчень іменників жіночого роду на <i>-а</i> в родовому відмінку однини з основою на твердий і м'який приголосний та на [ж], [ч], [ш]	
34	Правопис закінчень іменників жіночого роду в орудному відмінку однини: закінчення <i>-єю</i> в іменниках з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-єю</i> в іменниках на <i>-ія</i>	
35	Правопис закінчень іменників чоловічого роду в орудному відмінку однини: закінчення <i>-ем</i> в іменниках з основою на м'який приголосний та на шиплячі; закінчення <i>-ем</i> в іменниках з основою на [й]. Вимова і написання слова <i>мізинець</i>	
36	Контрольна робота: списування	
37	Практичне засвоєння правопису закінчень найуживаніших іменників чоловічого роду на <i>-ар, -яр</i> . Використання орфографічного словника для перевірки написання найуживаніших іменників чоловічого роду на <i>-ар, -яр</i>	
38	Спостереження над паралельними закінченнями іменників чоловічого роду — назв істот у давальному та місцевому відмінках однини. Український алфавіт	
39	Форми іменників жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини	
40	Урок розвитку зв'язного мовлення	
41	Спостереження за закінченням іменників у множині (<i>таблиця відмінювання</i>). Вправи на вживання правильних відмінкових закінчень іменників у множині	
42	Розвиток умій правильно використовувати прийменники з іменниками в різних відмінках. Вимова та написання слова <i>тролейбус</i>	
43	Вправи на вживання правильних відмінкових закінчень іменників у множині. Засвоєння літературних форм іменників у місцевому відмінку множини з прийменником <i>по</i>	

№ з/п	Тема уроку	Дата
44	Узагальнювальний урок з розділу «Іменник»	
45	Контрольна робота: перевірка мовних знань і вмінь	
Прикметник		
46	Розвиток умінь упізнавати прикметники в тексті. Спостереження за їхньою роллю в мовленні. Уживання прикметників у прямому та переносному значеннях.	
47	Прикметники-синоніми та прикметники-антоніми. Робота зі словниками синонімів та антонімів. Вимова та написання слова <i>життєрадісний</i>	
48	Урок розвитку зв'язного мовлення	
49	Спостереження за вживанням прикметників у текстах різних стилів: художньому і науковому (<i>без уживання термінів</i>)	
50	Родові закінчення прикметників. Розрізнення роду і числа прикметників у сполученні з іменниками	
51	Змінювання прикметників за родами та числами у сполученні з іменниками	
52	Визначення відмінків прикметників за відмінками іменників. Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових ситуаціях	
53	Побудова сполучень слів і речень з прикметниками в різних відмінкових формах, введення їх у текст	
54	Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в однині (<i>таблиця відмінювання</i>). Граматичне питання до прикметника у сполученні з іменником	
55	Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в однині (<i>таблиця відмінювання</i>). Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових ситуаціях	
56	Урок розвитку зв'язного мовлення	
57	Контрольна робота: диктант	
58	Зіставлення закінчень прикметників з основою на твердий та м'який приголосний в однині. Виконання мисленнєвих ситуацій	
59	Вживання <i>ь</i> перед закінченнями прикметників у родовому, давальному, орудному та місцевому відмінках однини	
60	Відмінювання прикметників у сполученні з іменниками в множині (<i>таблиця відмінювання</i>)	
61	Вживання відмінкових форм прикметників у множині. Правопис закінчення <i>-і</i> у називному відмінку множини (<i>вимова та правопис</i>)	
62	Вимова і написання найуживаніших прикметників на <i>-ський, -цький, -зький</i>	
63	Узагальнення і систематизація знань та вмінь з розділу «Прикметник»	
64	Урок розвитку зв'язного мовлення	

Примітка. Кількість годин на вивчення кожної теми вчитель визначає самостійно, орієнтуючись на рівень підготовленості класу (*подане планування є орієнтовним*). Матеріали для уроків розвитку зв'язного мовлення та уроків корекції, контролю й оцінювання знань — в окремих посібниках Видавничої групи «Основа».

МОВА І МОВЛЕННЯ

Дата _____

Клас _____

УРОК 1. МОВА — СКАРБНИЦЯ ІСТОРІЇ НАРОДУ

Мета:

- **формування предметних компетентностей:** розвивати вміння учнів відновлювати деформований текст та зміст деформованих речень, знаходити потрібне слово у словнику; розвивати культуру мовлення;
- **формування ключових компетентностей:**
  - уміння вчитися:* формувати вміння раціонально розподіляти час для виконання певної роботи, здійснювати взаємоперевірку;
  - комунікативної:* учити пояснювати значення мови в житті народу; розвивати мислення, пам'ять, увагу; збагачувати словниковий запас; розвивати інтерес до малих українських фольклорних форм; виховувати любов до рідної мови;
  - інформаційної:* розвивати вміння користуватися довідниковою літературою;
  - соціальної:* формувати здатність взаємодіяти з іншими учасниками навчальної діяльності;
  - загальнокультурної:* формувати розуміння цінності мови для народу.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: словник української мови (том 9); картки із завданнями.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

1. Організаційний момент
2. Актуалізація опорних знань

Робота над віршем

— Послухайте вірш.

Українська мова, — знає цілий світ, —
Як трава шовкова, мов калини цвіт.
Не соромся, доню, нею говорить,
Від Карпат до Дону мова ця дзвенить.
Не соромся, сину, мовонька твоя —
Як під небом синім пісня солов'я.
Українська мова — то великий дар.
Мовою твоєю створений «Кобзар».

Олесь Лупій

- Про що розповідається у вірші?
- З чим автор порівнює мову?
- До чого він закликає?

3. Повідомлення теми і мети, завдань уроку

— Сьогодні на уроці ми продовжимо вивчати нашу рідну мову, поговоримо про неї як про скарбницю історії народу, про те, яке місце займає мова у нашому житті, виконаємо різні завдання, щоб збагатити свій словниковий запас. Ми працюватимемо в групах. Перед кожним на парті є буква (*с, к, а, р, б*). Утворіть групи, склавши слово *скарб*.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу

1) *Робота над висловом «Мова — скарбниця історії народу».*

— Знайдіть у словнику значення слова *скарбниця*. (Словник української мови: в 11 томах. — Том 9, 1978. — С. 253)

Сукупність культурних та духовних цінностей, створених людиною. Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки (*Панас Мирний*).

— Чому мова — це скарбниця? Що потрібно зробити, щоб вона поповнювалася?

2) Робота над висловами.

— Прочитайте вислови про мову. Запишіть одне речення, поясніть, як ви його розумієте.

1-ша група

Мова — втілення душі. Чим багатша думка, тим багатша мова (*Олесь Гончар*).

Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ (*Костянтин Ушинський*).

Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків (*Олесь Гончар*).

2-га група

Одним із найдорожчих скарбів кожного народу є його мова. Вона — то дзеркало душі народу, його святиня. З мовою пов'язане не лише минуле, а й майбутнє народу, повага до нього у світі.

3-тя група

1. Мова — це глибина тисячоліть. Це найдорожчий скарб, переданий нам сотнями і сотнями попередніх поколінь, злеліяний у пісні, у переказі, у приказці. 2. Мова — це душа народу. Від сповиточка рідну мову дитина чує від матері, за нею перші ніжні слова ласки промовляє...

4-та група

Мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує покоління народу в одно велике історично живе ціле. Коли зникає мова, — народу нема більше! Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ. Відберіть у народу все — і він усе може повернути; але відберіть мову — і він ніколи більше вже не створить її. (*За К. Ушинським*)

— Чому мову вважають найціннішим скарбом народу?

— Що означає рідна мова для кожної людини?

3) Робота над деформованим віршем.

На смужках записано по рядочку, учні відновлюють порядок рядків.

Як нема без зірок небозводу,
Як блакиті без сонця нема,

Так і мови нема без народу,
І народу без мови нема.

Володимир Забаштанський

Перевірка.

4) Робота над деформованими реченнями.

Кожна група відновлює своє речення. Під час перевірки роботи утвориться текст.

1-ша група

духовне, народу, Мова —, багатство
(*Мова — духовне багатство народу.*)

2-га група

обійтися, не, Жодна, мови, може, без, людина
(*Жодна людина не може обійтися без мови.*)

3-тя група

думки, За, висловлюємо, й, мови, почуття, допомогою
(*За допомогою мови висловлюємо думки й почуття.*)

4-та група

нашої, повинні, неповторність, мови, Ми, оберігати
(Ми повинні оберігати неповторність нашої мови.)

5) Ознайомлення з підручником.

— Допоможе нам вивчати мову підручник «Українська мова» (автори М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик, О. І. Мельничайко).

Учні ознайомлюються зі структурою підручника, умовними позначеннями тощо.

6) Встановлення відповідності.

Народна творчість — багатство мови.

1) Чистий, як сльоза.	а) загадка	1	
2) Діло майстра величає.	б) порівняння	2	
3) Босий хлопець сіно косить, роса босі ноги росить.	в) прислів'я	3	
4) Не мотор, а шумить, не птах, а летить, не гадюка, а жалить.	г) скоромовка	4	

2. Узагальнення й систематизація знань

1) Гра «Збери прислів'я».

— У прислів'ях відновіть букви, що «загубилися». Поєднайте частини прислів'їв.

Язик — не п_мел_,	душу й с_рц_ обігріло.
Щир_ слово, добр_ діло	язик д_вгий.
Як_ головоньк_,	сл_в_ — не п_л_ва.
У к_р_тк_ г_р_зуму —	що в_сняний д_нь.
Ласкав_ слово —	т_к_й розмовоньк_.

Взаємоперевірка виконаного завдання.

2) Технологія «Карусель».

Спочатку групи на аркуші записують (кожна іншим кольором) 5 епітетів до іменника *мова*. Потім аркуш передають по колу іншій групі, яка дописує протягом хвилини свої слова, щоб не повторювались і т. д. Перемагає та група, яка добере найбільше слів. (*Мова — чудова, мелодійна, барвінкова, калинова, солов'їна...*)

3) Робота над текстом.

— Прочитайте текст. Спишіть останнє речення. Поясніть його зміст.

Мова — важливе знаряддя для засвоєння спадщини минулого, найвищих здобутків людської культури, людської думки. Це і місток до нашого майбутнього, про яке мріємо. Слово — могутнє знаряддя, що уможливило перегук поколінь, збирає перлини мистецтва і добра в духовну скарбницю людства.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

1. Рефлексія

Технологія «Мікрофон»

— Що мова дає кожному з нас?

— Чому цей скарб потрібно оберігати і примножувати?

У ч и т е л ь

Тож любіть її, шануйте
І вивчайте, як буквар,

Мову нашу українську —
Цей безцінний щедрий дар.

2. Домашнє завдання

С. 6, вправа 4.

Дата _____

Клас _____

УРОК 2. БЕЗПЕРЕРВНЕ ПОПОВНЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ МОВИ. СТАРІ Й НОВІ СЛОВА В МОВІ. ВИМОВА І НАПИСАННЯ СЛОВА *аеропорт*

Мета:

- **формування предметних компетентностей:** розвивати вміння учнів упізнавати старі й нові слова в наукових і художніх текстах; пояснювати значення мови в житті народу;
- **формування ключових компетентностей:**
  - уміння вчитися:* формувати навички учнів працювати швидко й зосереджено; розвивати вміння групувати вивчений матеріал;
  - комунікативної:* формувати здатність спілкуватися належним чином під час виконання групових завдань; збагачувати словниковий запас учнів; розвивати інтерес до вивчення мови;
  - інформаційної:* розвивати вміння школярів користуватися навчальними словниками;
  - соціальної:* формувати здатність працювати в малих групах.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: тлумачні словники; конверти для гри; картки зі словами; проектор, екран.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

1. Організаційний момент

«Дзень-дзелень!» — дзвенить дзвінок.
Кличе всіх нас на урок.
Починаймо працювати,
Щоб знання відмінні мати.

2. Актуалізація опорних знань

1) *Перевірка домашнього завдання (вправа 4, с. 6).*

— Яке значення має мова в житті народу?

2) *Слухання вірша.*

Слова, слова... Вони в собі всі різні:
тривожні й тихі, радісні й сумні,
є терпеливі, є жорстокі й грізні,
лукаві й чесні, мудрі і смішні...

— Є слова зрозумілі та незрозумілі, старі й нові.

3) *Читання тексту.*

Кожне слово рідної мови має неповторну біографію. Воно може наповнюватися як ніжністю серця народу-мовотворця, так і гнівом до ворогів. Любов до Батьківщини виявляється в любові до рідного слова. Словом рідним потрібно дорожити, як честю матері, як совістю, як найвищими проявами народної моралі.

— Як, на вашу думку, утворилося виділене слово?

3. Повідомлення теми і мети, завдань уроку

— Сьогодні ми звернемо увагу на те, чому в мові є багато слів, значення яких нам не зрозуміле, поговоримо про старі та нові слова в мові та про те, як словниковий склад мови безперервно поповнюється. Працюватимемо за планом (*на дошці*).

1. Подорож у минуле.
2. Робота за підручником.
3. Гра «Хто швидше?».
4. Словникова робота.
5. Упізнавання старих слів у тексті.
6. Хвилинка фантастики.
7. Шляхи збагачення мови.
8. Робота над прислів'ями.
9. Складання сенкану.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу

1) Подорож у минуле.

- Пропоную на «машині часу» здійснити подорож у минуле.
- Чи знаєте ви значення слів *коцюба*, *корогаз*, *кужіль*?
- Як ви вважаєте, чому вони нам не зрозумілі? (*Ці предмети вийшли з нашого вжитку.*)

Робота з тлумачним словником. Робота в групах-четвірках

- Знайдіть у словнику значення цих слів.

1-ша група — коцюба. (Коцюба — залізний прут, зігнутий на кінці для перемішування.)

2-га група — корогаз. (Корогаз — побутовий нагрівальний прилад для готування їжі, що працює на гасі.)

3-тя група — кужіль. (Кужіль — прядиво, намотане на кілок у прядці.)

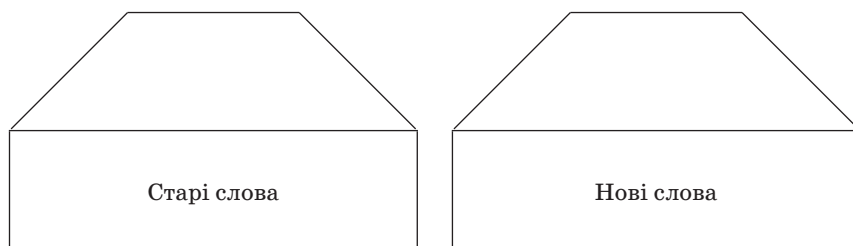
2) Робота за підручником (вправа 5 (2), с. 6).

- Наша мова безперервно розвивається. Одні речі та предмети не потрібні в ужитку, тому і слова старіють. Інші з'являються, бо в життя приходять нові предмети і їм необхідно дати назву.

- Прочитайте текст вправи. Розкажіть, про що повідомляється в ньому.

3) Гра «Хто швидше?». Робота в групах.

- Подані слова (*надруковані на картках*) згрупуйте у два конверти.

Виграє група, яка найшвидше впоралась із завданням.

Телефон, наймит, аеропорт, примус, акція, свитка, спонсор, макогон, бізнес, блютуз, кресало, менеджер.

4) Робота над словниковим словом «аеропорт».

1. Відгадування слова.

- Прочитайте слово ззаду наперед.
тропореа

2. Тлумачення слова. (*Малюнок, фото*)

Аеропорт — комплекс інженерних споруд призначений для прийому, відправлення та технічного забезпечення повітряного транспорту, а також обслуговування пасажирів та вантажу.

3. Вимова слова, визначення наголосу, поділ на склади для переносу.
4. Написання слова.
5. Порівняння вимови та написання. Визначення орфограми. Перевірка за словником.
6. Відновлення деформованого речення.
вболівальники, з, спортсменів, в, вітали, аеропорту, перемогою
7. Складання «асоціативного куща» до слова *аеропорт*.

5) Упізнавання старих слів у тексті спроектовано на екран. Колективна робота.

Золотоковці кували хитромудрі веригичепи, які прикрасять груди князям чи воєводам, чеканили на тонких стінках ковшів і чаш зображення птахів, риб та звірів, одні виконували з чистого золота гарні ковчежці, які потім прикрашалися різнобарвною емаллю, другі виводили тонкі візерунки на срібних релікваріях, ще треті сушили голову над жіночими прикрасами: сережками колтами, наруччями, гребенями, — і кожен намагався створити щось таке, чого ще ніхто не творив і не бачив, кожному хотілося бодай на нетривалий час опинитися у вільному світі краси, викликаному власною уявою, відчуті себе неподільним володарем, паном, вільним у всьому, бо справжню волю дає тільки роблена тобою робота, яку здатен виконати один ти у цілому світі.

(П. Загребельний)

б) «Хвилинка фантастики». Робота в групах.

- Коли в мові з'являються нові слова? (*Коли з'являються нові предмети.*)
- Зараз вирушимо на «машині часу» в майбутнє. Уявіть, що там ви побачили нові речі, опишіть їх та придумайте їм назву.

7) Шляхи збагачення мови.

а) Робота за таблицею. (Спроектовано на екран.)

- Наша мова збагачується новими словами за допомогою запозичення слів з інших мов, розширення відомих слів, за допомогою словотворення.

Чи знаєш ти, що слова:	
вафлі, фарш, футляр	запозичено з німецької мови;
балет, атака, магазин, браслет	запозичено з французької мови;
футбол, хокей, старт, трамвай	запозичено з англійської мови;
опера, бандура, віолончель	запозичено з італійської мови.

б) Словотворення. Робота в групах.

- Доберіть якомога більше спільнокореневих слів до поданих, використовуючи префікси та суфікси.

1-ша група — мова;

2-га група — ліс;

3-тя група — сад.

- Який спосіб збагачення мови ви використали?

8) Фізкультхвилинка.

2. Узагальнення та систематизація знань

1) Робота над прислів'ями.

- а) Прочитати прислів'я. Пояснити, коли так говорять (*на екрані*).

Не кидай слів на вітер. Знаєш — кажи, а не знаєш — мовчи. Добре слово краще за цукор і мед. Холодним словом серця не запалиш. Слово — не стріла, а раниць глибоко.

б) До кожної частини речення з лівого стовпчика дібрати продовження з правого. Записати прислів'я, що утворилися. Робота в парах. (Завдання на картках для кожної пари).

Книга — а через нього весь світ видно.
Великі знання починаються як риба без води.
Книжка — маленьке віконце, джерело знань.
Людина без книги, все розкаже.
Книжка мовчки з малої книжки.

Взаємоперевірка в групах.

— Своє мовлення ми збагачуємо, читаючи книги.

Чому книга посідає таке важливе місце у житті людини?

в) Дописати прислів'я, користуючись довідкою. Індивідуальна робота.

Слово не стріла, а до... . Не давши слова — кріпиться, а давши — ... . Людське слово гостріше від... . Тоді слова срібло, коли справи — ... .

Довідка: серця лине, золото, стріли, держись.

Перевірка з поясненням.

г) Встановити відповідність.

1) Не кидай слів	а) за цукор і мед.	1	
2) Знаєш — кажи,	б) а ранив глибоко.	2	
3) Добре слово краще	в) не запалиш.	3	
4) Холодним словом серця	г) а не знаєш — мовчи.	4	
5) Слово не стріла,	г) на вітер.	5	

2) *Робота в парах.*

— Спишіть. Вставте пропущені слова, користуючись довідкою (на дошці).

Наша мова ... і ... новими словами, які ... в нашому житті ... .

Слова для довідки: збагачується, щодня, з'являються, розвивається.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

1. Рефлексія

1) *Складання сенкану за темою «Мова».*

2) *Технологія «Мікрофон».*

— Що нового дізналися сьогодні на уроці?

— Що вас здивувало?

2. Домашнє завдання

С. 7, вправа 6.

Дата _____

Клас _____

УРОК 3. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ І СПІЛКУВАННЯ В РІЗНИХ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЯХ. ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ, КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ

Мета:

- **формування предметних компетентностей:** ознайомити учнів з основними ознаками культури усного і писемного мовлення; розвивати вміння володіти лексичними засобами її вираження, зважаючи на ситуацію та учасників спілкування, брати участь у створенні діалогу на задану тему, давати загальну оцінку почутому діалогу;
- **формування ключових компетентностей:**
  - уміння вчитися:* розвивати вміння учнів організовувати свою навчальну діяльність, формувати в учнів почуття відповідальності за виконане завдання; здійснювати взаємоперевірку;
  - комунікативної:* формувати вміння орієнтуватися у різноманітних ситуаціях спілкування, бути готовим до діалогу, дотримувати правил етикету, культури спілкування; виховувати бажання бути ввічливим, дбати про культуру свого мовлення;
  - соціальної:* формувати вміння співпрацювати в парі, групі.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: проектор; екран; картки із завданнями.

Хід уроку

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

1. Організаційний момент

Закінчилася перерва,
Пролунав дзвінок,
Всі сідаємо за парти —
Починається урок.

2. Актуалізація опорних знань

1) Гра «Збери слова».

ва, мо-; -лен-, -ня, мов-
(мова, мовлення)

2) Гра «Утвори пару» (запис на дошці).

Мова наш особистий запас слів, яким ми вільно володіємо.
Мовлення це всі слова, що тільки існують у мові.

— Яке поняття ширше?

— Чи можна вважати освіченою й культурною людину, якщо запас її слів обмежений?

— Мовлення — це здатність людини спілкуватися з іншими людьми усно чи письмово.

— Чим усне мовлення відрізняється від писемного?

— Як допомагають у спілкуванні міміка, жести, інтонація?

3) Гра «Продовж речення».

- Мова — це найважливіший...
- Мова потрібна людям для...
- У світі є дуже багато...
- Мова складається зі...
- Зі слів будуються...
- З речень складається...

- Кожен народ має свою...
- Рідною мовою українців є...
- Державною мовою України є...

3. Повідомлення теми і мети, завдань уроку

— Сьогодні ми поговоримо про культуру мовлення і спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях, про дотримання правил мовленнєвого етикету.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу

1) Робота за таблицею (спроектовано на екран).

Основні вимоги до мовлення	
Яким має бути мовлення?	Як цього досягти?
Змістовним	Продумай тему і головну думку висловлювання
Послідовним	Дотримуй послідовності викладу думок
Багатим	Вживай образні вислови, порівняння, фразеологізми
Точним	Добирай найвлучніші слова, вислови; уникай повторів
Виразним	Виділяй найважливіші місця свого висловлювання; виражай власне ставлення до особи, предмета чи події
Правильним	Правильно вимовляй і пиши слова; грамотно будуй речення

2) Робота над віршем.

— Прослухайте вірш.

ЧАРІВНІ СЛОВА

До всіх сердець, як до дверей,
Є ключики малі.
Їх кожен легко підбере,
Якщо йому не лінь.
Ти, також, мусиш знати їх,
Запам'ятать неважко:
Маленькі ключики твої —
«Спасибі» і «Будь ласка».

Варвара Гринько

- Які чарівні слова ви почули у вірші?
- Розкажіть, які ще ввічливі слова вам відомі.
- Коли їх уживають?

3) Робота в групах.

Інтерактивна вправа «Конвеєр»

Діти по черзі в групі на аркуші записують по одному слову ввічливості. Аркуші передають по колу.

— Запишіть, які слова ввічливості вживають люди:

- коли зустрічаються (1-ша група);
- коли прощаються (2-га група);
- за зроблену послугу (3-тя група);
- коли випадково когось образять (4-та група).

Під час перевірки завдання групи можуть доповнювати одна одну.

4) Робота в парах (завдання на картках).

— Запишіть слова ввічливості, що ви використаєте у кожній ситуації.

- Зустрівся вранці з дідусем-сусідом.
- Поступаєшся місцем бабусі в автобусі.
- Зустрівся з другом.

- Просиш у товариша олівець.
- Приймаєш подарунок на день народження.
- Випадково штовхнув однокласника.
- Збираєшся лягати спати.
- Прощаєшся з друзями.

Перевірка завдання.

5) Складання діалогу. Робота в парах.

а) Прочитайте текст.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

Розмовляючи, дивись у вічі того, з ким говориш. Уважно слухай співбесідника, не перебивай його. Не намагайся довести свою правоту силою голосу. Під час розмови не хитайся, не розмахуй руками, не говори надто швидко. Тебе можуть не зрозуміти. Говори тільки про те, що добре знаєш.

Пам'ятай! Культура мовлення свідчить про рівень твоєї вихованості.

б) Зважаючи на прочитане, використовуючи слова ввічливості, складіть діалог. (Тему діалогу пара отримує на картці.)

в) Висловлення оцінних суджень щодо почутого діалогу.

б) *Робота за підручником (вправа 12, с. 9).*

7) *Фізкультхвилинка.*

2. Узагальнення та систематизація знань

1) *Визначення правильного твердження.*

— Позначте знаком «+» правильне твердження (картки для індивідуального завдання).

Мовлення має бути:

- змістовним,
- послідовним,
- багатим,
- акуратним,
- точним,
- виразним,
- охайним,
- доречним,
- правильним.

Взаємоперевірка.

2) *Встановлення відповідності (завдання за вибором).*

I варіант

1) Що маєш казати —	а) умій слухати.	1	
2) Не хочеш почути поганих і дурних слів,	б) виконай його.	2	
3) Умієш говорити,	в) виконай його.	3	
4) Коли сам добре не знаєш,	г) наперед обміркуй.	4	
5) Дав слово —	г) не кажи їх сам.	5	

II варіант

1) Кожна мова	а) його мова.	1	
2) Найбільше добро в кожного народу — це	б) а думай ще більше.	2	
3) Душа мудреця	в) по-своєму прекрасна.	3	
4) Говори мало, слухай багато,	г) в його мові.	4	

3) Технологія «Кубування».

— Продовжте речення.

- За допомогою усного мовлення...
- Усне мовлення має бути...
- Усним мовленням добре володіє той, хто...
- Під час усного мовлення люди використовують...
- Під час усного спілкування слід...
- Під час розмови не можна...

4) Складання пам'ятки свого спілкування (спроектовано на екран).

Робота в зошиті.

- Я намагатимуся розмовляти...
- Збагачуватиму свій...
- Не соромитимуся виправляти... у своїй вимові.
- Якщо трапляться незрозумілі слова...
- Намагатимуся добирати слова, що найточніше...

Довідка: відтворюють, передають мої думки та наміри; правильно; словниковий запас; помилки; дізнаюся про їхнє значення.

Перевірка: порівняння зі зразком на екрані.

5) Тестування.

1. Культура мовлення — це:
  - а) прихильне ставлення до співрозмовника;
  - б) правильність, точність, виразність мовленого слова;
  - в) уміння поводитися.
2. Мова — це:
  - а) засіб людського спілкування;
  - б) група слів, що виражають закінчену думку;
  - в) тематично об'єднані речення.
3. Мовлення поділяється на:
  - а) голосне і тихе;
  - б) лагідне та ніжне;
  - в) усне і писемне.
4. Мовлення необхідне людині для того, щоб:
  - а) уміти приховувати свої думки;
  - б) міркувати;
  - в) спілкуватися і висловлювати свої думки в усній чи письмовій формі.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

1. Рефлексія

1) Гра-ситуація «Порадьте, як вчинити?».

- Якщо я ненавмисно зачепив перехожого...
- Коли мені необхідно звернутися з проханням...
- Якщо мені потрібно пройти на своє місце в кінотеатрі...

2) Інтерактивна вправа «Опитування-інтерв'ю».

— Чим корисним для вас був цей урок?

2. Домашнє завдання

С. 10, вправа 17.